

הגירוש מגן עדן – תרשים לקריאה בתנ"ך בדרך אחרת

משה צפור

אוניברסיטת בר אילן, המחלקה לתנ"ך

מכללת גבעת וושינגטון, לימודי תואר שני בתנ"ך

פרשה זו מעוררת אצל הקורא תהיות וקשיים מסוגים שונים. כרגיל, בהגיעו לפרשה מקראית בעייתית נוהג הקורא לפנות מיד אל פרשן המקובל בעיניו או אל ספר עזר כלשהו. ברצוננו להציג כאן דרך אחרת להצגת הטקסט, כך שהקורא מוזמן לקרוא ישירות מתוך הטקסט העברי בלא לפנות תחילה לפרשנים או ספרי עזר אלא להביע את דעתו מה הוא עצמו מוצא בטקסט.

הפרשן הטוב ביותר של המקרא הוא המקרא עצמו ומתוך עצמו. לצורך זה ישנם שני כלים: האחד הוא הקונקורדנציה המקראית, המסייעת לנו לראות את שימושיה של מילה או שורש בתנ"ך. הכלי החשוב השני הוא הספר "מקבילות במקרא" של אבא בנדויד.¹ בעזרת שני כלים אלה אמור הקורא לפרש את הפרשה שהוא קורא מבלי לפנות לעזרה מבחוץ (פרשנים, ספרי עזר).

הפרשה המודגמת כאן היא חלק מתוך ספר ההולך ונכתב: **הקבלות ומערכת השוואות במקרא**. הוא אמור להיות הרחבה והשלמות למפעלו של בנדויד.² הספר מכיל טבלאות מסוגים שונים המציגות בצורות מגוונות טקסטים, אלה מול אלה, דוגמת המופיע להלן. ללא תוספת פרשנות, ואותה ייתן הקורא עצמו. בטבלאות מובלטים קווי דמיון מכאן וניגודים מכאן.³

המעין בפרשה המופיעה כאן במאמר (בספרנו זוהי טבלה מס' 7 והטבלאות המסתעפות ממנה), יתעורר לתהות, למשל, האם הנחש שיקר או דיבר אמת? מה בדיוק קרה לאדם ולאשה מיד אחרי האכילה מעץ הדעת? מה טיבו של עץ זה? האם השינוי שחל הוא מהותי או בגדר של עונש בלבד? האם האל מבצע במדויק את מה שאיים לעשות ("ביום אכלך ממנו מות תמות")? כמו כן יושם לב לזירת האירוע: גן עדן, מקדס לגן עדן, מחוץ לגן עדן וכו', ולהתרחשויות השונות – היכן בדיוק היו? וכך למשל מבליטות הטבלאות את נפילת הנחש ממעמד של "ערום מכל תחת השדה" בראשית הפרשה (ג 1) אל "אָרוֹר [...] מִכָּל תַּיִת הַשָּׂדֶה" (ג 11).

כדי להצביע על פרטים שונים הראויים לתשומת לב מסומנים בטבלאות דלהלן מוטיבים או נקודות בולטות החוזרות ונישנות במהלך הסיפור בעזרת סימונים ייחודיים המסייעים לראות את הקישור שיש בין שלב אחד במהלך הסיפור למשנהו. כשמתבוננים ומתעמקים בטבלאות רואים עד כמה העניין סבוך והרציונל הוא שהקורא בעצמו יאתר דרך ההקבלות נקודות למחשבה או אף פתרונות ומסקנות.

ביאור הסימנים המשמשים בטבלאות

סימן השיכול. הקבלה (דמיון או ניגוד) בין מקראות שונים המובאים בטורים נפרדים, וההקבלה בת שני צירופים שהדפסנו בשתי שורות, אבל בטור(ים) האחר(ים) קיים היפוך הסדר. הסימן מופיע רק בטור הרלוונטי הראשון, בין שתי השורות בסופן.

χ

➤ קטע המופיע

שיכול. הקבלה בין קטעים בני יותר משתי שורות של צירופים, בהיפוכי סדר.

⊂ בין שני הסימנים

{ קטע על רקע אפור

קטע שנלקח ממקום נוסף באותו טור והוכפל לשם הצבתו בצורה מקבילה לצירופים אשר בטורים האחרים. לפניו רשום מספר הפסוק ממנו נלקח הקטע.

{ באותיות נטויות

אינדקסי הפניות כהערות לפסוקים או חלקי פסוקים שנמצאים בתוך הטבלה. מסומנים באות יוונית מוגבהת.

α, β, γ, δ, ε, ζ, η, ...

אינדקסים בעבור מוטיבים חוזרים ומילים מנחות, מסומנים באותיות לטיניות על רקע אפור לפני המילה או הצירוף הרלוונטיים.

a, b, c, d, ...

¹ א' בנדויד, **מקבילות במקרא**. ירושלים: כרטא [ללא ציון תאריך].

² במבוא לספרנו הצבענו, כדוגמה, על קטעים מקראיים שונים, שלדעתנו היו ראויים גם הם להופיע בספרו של בנדויד. בספרנו אנו מנסים להשלים את החסר בעינינו וגם להרחיב את המושג "מקבילות".

³ אני מבקש להודות לגב' מריאל מהדב אשר בטוב טעמה סייעה בידי להציב היטב את הטבלאות ואת ההפניות, וגם העלתה רעיונות יפים לשיפור הספר.

7.1 האכילה מעץ הדעת

בר' ב 9, 25 מבוא, תיאור אובייקטיבי	בר' ב 16-17 ציווי של ה'	בר' ג 1 הנחש מפתה	בר' ג 2-3 מענה האישה	בר' ג 4-5 תגובת הנחש	בר' ג 6-7 כניעה לפיתוי
<p>9 וַיִּצְמַח י"י אֱלֹהִים [...]</p> <p>כָּל עֵץ נְחָמֵד לְמִרְאָה</p> <p>וְטוֹב עֵץ לְמַאֲכָל <</p> <p>u וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הַגֵּן</p> <p>וְעֵץ v הַדַּעַת טוֹב וְרַע</p> <p>עֵץ לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ</p> <p>כִּי בְיוֹם y אֲכַלְךָ מִמֶּנּוּ</p> <p>w מוֹת תָּמוּת</p> <p>{17 כִּי בְיוֹם y אֲכַלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת}</p> <p>25 וַיְהִי שְׁנֵיהֶם d עֲרוּמִים הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ וְלֹא יִתְבַשְּׁשׁוּ</p>	<p>16 f וַיִּצְוּ י"י אֱלֹהִים עַל הָאָדָם לֵאמֹר: מִכָּל עֵץ הַגֵּן אַכַּל תֹּאכַל y</p> <p>17 וּמִעֵץ v הַדַּעַת טוֹב וְרַע</p> <p>עֵץ לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ</p> <p>כִּי בְיוֹם y אֲכַלְךָ מִמֶּנּוּ</p> <p>w מוֹת תָּמוּת</p> <p>{17 כִּי בְיוֹם y אֲכַלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת}</p>	<p>וְהַנְּחָשׁ הָיָה עֲרוּם מִכָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה [...] וַיֹּאמֶר אֶל הָאִשָּׁה אַף כִּי אָמַר אֱלֹהִים:</p> <p>y לֹא תֹאכַל מִכָּל עֵץ הַגֵּן</p> <p>3 וּמִפְרֵי עֵץ הַגֵּן אַשֶׁר בְּתוֹךְ הַגֵּן אָמַר אֱלֹהִים עֵץ לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ וְלֹא תִגְעוּ בּוֹ</p> <p>פֶּן w תָּמוּתוֹן</p>	<p>2 וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל הַנְּחָשׁ: {3 אָמַר אֱלֹהִים}</p> <p>מִפְרֵי עֵץ הַגֵּן אֲנֹכִי y</p> <p>3 וּמִפְרֵי עֵץ הַגֵּן אַשֶׁר בְּתוֹךְ הַגֵּן אָמַר אֱלֹהִים עֵץ לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ וְלֹא תִגְעוּ בּוֹ</p> <p>פֶּן w תָּמוּתוֹן</p>	<p>4 וַיֹּאמֶר הַנְּחָשׁ אֶל הָאִשָּׁה:</p> <p>לֹא w מוֹת תָּמוּתוֹן כִּי יִדְעוּ אֱלֹהִים כִּי בְיוֹם y אֲכַלְכֶם מִמֶּנּוּ וְנִפְקַחוּ עֵינֵיכֶם וְהִייתֶם כְּאֱלֹהִים v יִדְעוּ טוֹב וְרַע</p>	<p>6 וַתֵּרָא הָאִשָּׁה</p> <p>כָּל עֵץ לְמַאֲכָל וְכִי β תֹּאֲוָה הוּא לְעֵינַיִם וְנִחְמָד עֵץ לְהִשְׁכִּיל <</p> <p>וְתִקַּח מִפְרִי'וֹ y וְתֹאכַל α וְתִתֵּן גַּם לְאִשְׁתָּה עִמָּה</p> <p>7 וַתִּפְקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם</p> <p>וַיִּדְעוּ כִּי d עֲרֻמִּים הֵם וַיִּתְפְּרוּ עֲלֵהּ תְּאֵנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגֹרֹת</p>

ראו גם:

- בר' ג 11: ויאמר: מי הגיד לך כי d עירם אתה? e המן העץ אשר f צויתיד לבלתי y אכל ממנו y אכלת?
- בר' ג 12: ויאמר האדם: האשה אשר נתתה עמדי α הוא נתנה לי מן העץ y ואכל
- בר' ג 16: β ואל אישך תשוקתך, והוא ימשל בך

7.2 תוצאות החטא (א): אבדן התמימות

בר' ב 25 המצב הבראשיתי	בר' ג 7-8, 10 אחרי האכילה מעץ הדעת	בר' ג 11, 21 מכיסוי זמני לכסות דרך קבע
<p>וַיְהִי שְׁנֵיהֶם d עֲרוּמִים [...]</p> <p>וְלֹא יִתְבַשְּׁשׁוּ</p>	<p>7 וַיִּדְעוּ כִּי d עֲרֻמִּים הֵם וַיִּתְפְּרוּ עֲלֵהּ תְּאֵנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגֹרֹת</p> <p>8 [...] b וַיִּתְחַבֵּא הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ מִפְּנֵי י"י אֱלֹהִים a בְּתוֹךְ עֵץ הַגֵּן</p> <p>10 וַיֹּאמֶר: c אֵת קִלְדָּ שְׁמַעְתִּי בְּגֵן וְאִירָא כִּי d עֲרֻמִּים אָנֹכִי b וְאִתְחַבֵּא</p> <p>{7 וַיִּתְפְּרוּ עֲלֵהּ תְּאֵנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגֹרֹת}</p>	<p>11 וַיֹּאמֶר: מִי הִגִּיד לְךָ כִּי d עֲרֻמִּים אַתָּה? e הֲמֵן הָעֵץ אֲשֶׁר f צוִיתִיד לְבַלְתִּי y אֲכַל מִמֶּנּוּ y אֲכַלְתָּ?</p> <p>21 וַיַּעַשׂ י"י אֱלֹהִים לָאָדָם וְלְאִשְׁתּוֹ כְּתִגְמוֹת עוֹר וַיִּלְבָּשֵׂם</p>

7.3 תוצאות החטא (ב): חיי עמל ועיצבון

בר' ב 7-9, 15-16 לעומת התכנון	בר' ג 17-19, 23 תוצאת החטא: גירוש מגן עדן, אל חיי עמל ועיצבון
<p>15 { וינחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה }</p> <p>7 וייער י"י אלהים את האדם r עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה</p> <p>8 ויטע י"י אלהים t גן בעדן מקדם וישם שם את האדם אשר יצר</p> <p>9 ויצמח י"י אלהים מן האדמה כל עץ נחמד למראה וטוב y למאכל</p> <p>16 { מכל עץ הגן y אכל תאכל }</p> <p>u ועץ החיים a בתוך הגן, ועץ v הדעת טוב ורע</p> <p>15 ויקח י"י אלהים את האדם וינחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה</p> <p>16 r ויצו י"י אלהים על האדם לאמר: מכל עץ הגן y אכל תאכל</p> <p>7 { וייער י"י אלהים את האדם r עפר מן האדמה }</p> <p>15 { ויקח י"י אלהים את האדם וינחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה }</p> <p>7 { וייער י"י אלהים את האדם r עפר מן האדמה }</p>	<p>17 j ארורה האדמה בעבורך m בעצבון y תאכלנה כל ימי חיידך</p> <p>18 וקוץ ודרדר n תצמיח לך y ואכלת את עשב השדה</p> <p>19 בזעת אפידך y תאכל לחם</p> <p>17 { בעצבון y תאכלנה כל ימי חיידך }</p> <p>עד שובך אל p האדמה כי q ממנה לקחתך r כי עפר אתה ואל עפר תשוב</p> <p>23 וישלחהו י"י אלהים מגן עדן לעבד את p האדמה אשר q לקח משם</p>

ראו גם:

בר' ג 16: אל האשה אמר: הרבה ארבה m עצבונך והרנך, m בעצב תלדי בנים ואל אישך תשוקתך, והוא ימשל בך

בר' ה 29: ויקרא את שמו נח, לאמר: זה ינחמנו ממעשנו m ומעצבון ידנינו מן האדמה אשר j אררה י"י

7.4 תוצאות החטא (ג): האדם מתקרב לדרגת אל

בר' ג 24 מניעת הסיכון	בר' ג 22 התוצאה בפועל; חששות	בר' ג 4-5 דברי הנחש
<p>s ויגרש את האדם וישכן t מקדם לגן עדן את הכרבים ואת להט החרב המתהפכת</p> <p>לשמר את דרך u עץ החיים</p>	<p>ויאמר י"י אלהים: הן האדם היה כאחד ממנו v לדעת טוב ורע</p> <p>ועתה פן ישלח ידו ולקח גם u מעץ החיים y ואכל וחי לעלם</p>	<p>4 לא w מות תמתון</p> <p>5 כי ידע אלהים כי ביום y אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלהים v ידעי טוב ורע</p>

ראו גם:

בר' ב 8: ויטע י"י אלהים t גן בעדן מקדם

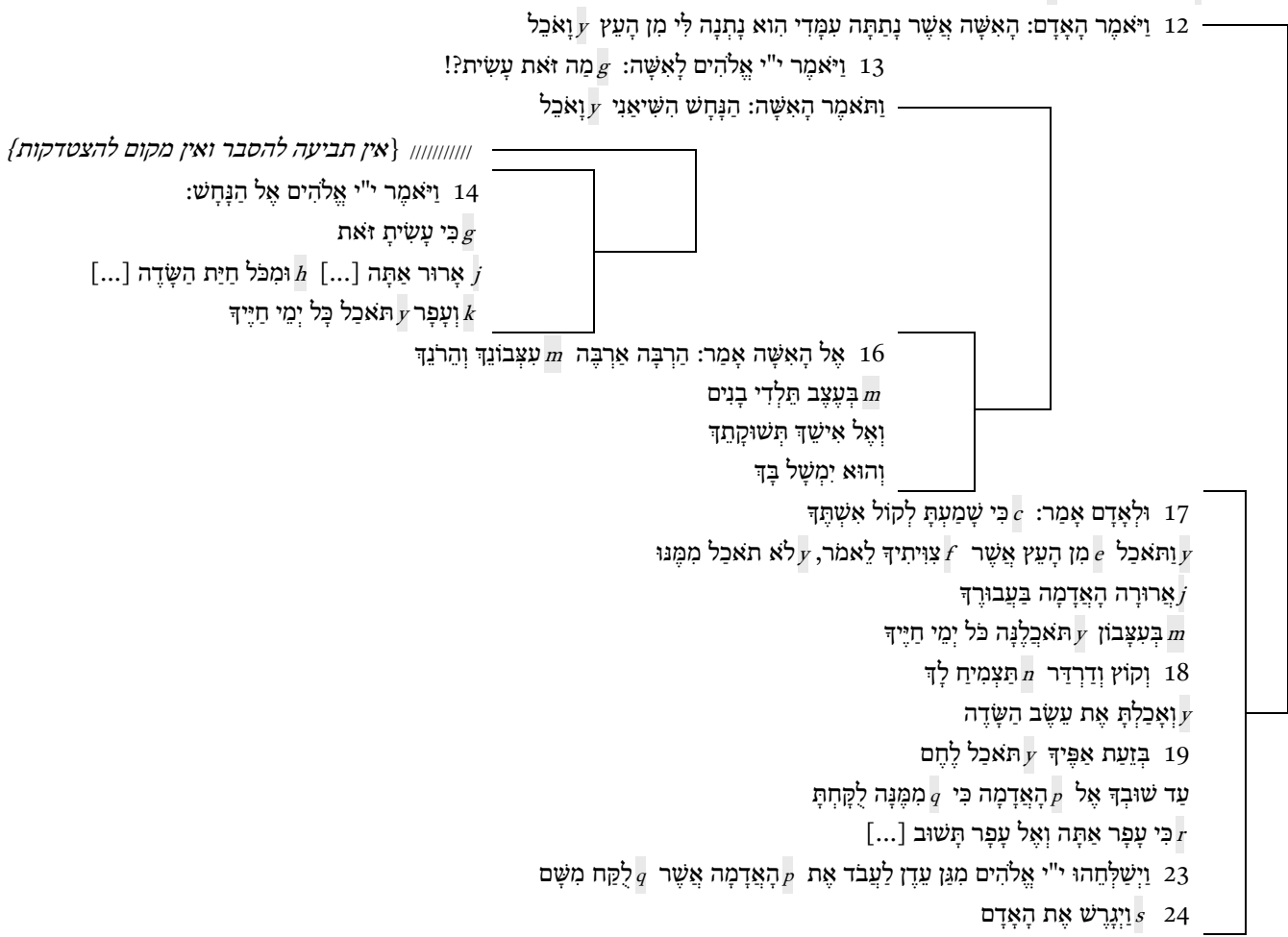
7.5 תשוקה ושליטה

- בר' ג 16: אל האשה אמר: הרבה ארבה m עצבונך והרנך בעצב תלדי בנים
 ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך
 ואלך תשוקתו ואתה תמשל בו
 בר' ד 7:

7.6 תחושת אשמה, התחמקות, חקירה, כתבי אישום, עונשים

בר' ג:

- 8 וישמעו את קול י"י אלהים מתהלך a בגן [...] b ויתחבא האדם ואשתו מפני י"י אלהים a בתוך עץ הגן
 9 ויקרא י"י אלהים אל האדם ויאמר לו: איפה?
 10 ויאמר: c את קלך שמעתי בגן ואירא כי d עירם אנכי ונאחבא b
 11 ויאמר: מי הגיד לך כי d עירם אתה?
 e המן העץ אשר f צויתך לבלתי y אכל ממנו אכלת?!

ראו גם:

- בר' ג 1: והנחש היה j ערום h מכל חית השדה
 (ראו גם יש' סה 25: ואריוה כבקר יאכל תבן
 k ונחש עפר לחמו
 וכן מיכה ז 17; יש' מט 23; תהל' עב 9)

7.7 חטאים ובעקבותיהם קללת האדמה – אדם וקין

בר' ד 9–16 עונש בעקבות רצח אח	בר' ג 8–19, 24 עונש בעקבות האכילה מעץ הדעת
<p>14 {ומפניך b אסתר}</p> <p>9 ויאמר י"י אל קין: אי הבל אחיך? ויאמר: לא ידעתי השמר אחי אנכי</p> <p>10 ויאמר: g מה עשית קול דמי אחיך צעקים אלי מן האדמה</p> <p>11 ועתה j ארוור אתה מן האדמה [...]</p> <p>12 כי תעבד את האדמה לא תספ תת כחה לך</p> <p>נע ונד תהיה בארץ</p> <p>13 ויאמר קין אל י"י: גדול עוני מנשא</p> <p>14 הן s גרשת אתי היום מעל פני האדמה ומפניך b אסתר והייתי נע ונד בארץ והיה כל מצאי יהרגני [...]</p> <p>16 ויצא קין מלפני י"י וישב בארץ נוד t קדמת עדן</p>	<p>8 וישמעו את קול י"י אלהים מתהלך a בגן ליוח היום b ויתחבא האדם ואשתו מפני י"י אלהים a בתוך עץ הגן</p> <p>9 ויקרא י"י אלהים אל האדם ויאמר לו: איפה?</p> <p>10 ויאמר: c את קלך שמעתי בגן ואירא כי d עירם אנכי b ואחבא</p> <p>11 ויאמר: מי הגיד לך כי d עירם אתה e הזן העץ אשר f צויתך לבלתי y אכל ממנו אכלת? [...]</p> <p>17 [...] j ארוורה האדמה בעבורך m בעצבון y תאכלנה כל ימי חיך 18 וקוץ ודרדר n תצמיח לך y ואכלת את עשב השדה 19 בזעת אפך y תאכל לחם עד שובך אל p האדמה כי q ממנה לקחת r כי עפר אתה ואל עפר תשוב</p> <p>24 s ויגרש את האדם</p> <p>וישב t מקדם לגן עדן את הכרבים [...]</p>

ראו גם:

בר' ב 8: וישע י"י אלהים t גן בעדן מקדם